

SVATAVA MACHOVÁ – KLÁRA CHVÁTALOVÁ

Slovník osobností lingvistické bohemistiky

1. Účastníci kurzu základů obecné jazykovědy, který je součástí studijního programu budoucích učitelů češtiny na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, při svém studiu často postrádali publikaci, v níž by mohli zjistit různé informace o osobnostech lingvistické bohemistiky. Tak se zrodila myšlenka, že by základy takové publikace mohli položit sami. Stanovení mikro- a makrostruktury budoucího slovníku a syntézy studentských prací se ujaly autorky této stati.

2. Chceme-li v současnosti sestavovat slovník lingvistů zabývajících se bohemistikou, o němž předpokládáme, že bude zajímat lingvistickou veřejnost, musíme hned v počáteční fázi sběru dat rozhodnout řadu problémů, jejichž řešení by bylo rozumné hledat až ve fázích pozdějších.¹ Tak tomu však při tvorbě slovníků bývá a lexikograf si je toho plně vědom. Je třeba rozhodnout, kdo je to bohemista, který má mít své heslo v tomto slovníku, a jaký název je vhodné pro tento slovník vybrat. Na tyto otázky je možné odpovídat různě, legitimních odpovědí je mnoho. Volily jsme odpovědi podle našeho názoru nejadekvátnější, avšak není vyloučeno, že v průběhu rozvoje projektu budou modifikovány.

Už od konce 20. století působili v bohemistice nejen muži, ale i ženy. Přesto jsme původně nazvaly slovník slovníkem lingvistů bohemistů, neboť označení této profese substantivem mužského rodu cítíme jak označení bezpříznakové zahrnující její ženské i mužské představitele. Vzhledem k současným trendům by však bylo možno název „Slovník lingvistů bohemistů“ označit za gendrově nevhodný, a proto jsme volily název, v němž je gendrová problematika eliminována. Eventuální název „Slovník lingvistek bohemistek a lingvistů bohemistů“ je pro naše idiolekty nepřijatelný.

Za osobnost lingvistické bohemistiky pokládáme toho, kdo publikoval anebo publikuje teoretická pojednání o českém jazyce nebo kdo se podílel / podílí na sestavování rozmanitých českých výkladových slovníků.² Autorky / autoři, kteří publikují výhradně učebnice českého jazyka, k bohemistům zařazování nejsou. Publikují-li však i bohemistické stati, je v jejich hesle autorství učebnic zmiňováno. Na to, kdo je to bohemista, pohlížíme však nestejně

---

¹ Je zvykem říkat, že slovník se *tvoří, vytváří, kompiluje, sestavuje*. Dáváme v tomto případě přednost poslednímu termínu, i když s rozvojem celého projektu bude tvořivých aspektů přibývat.

v době obrozenské a starší a v době poobrozenské a mladší. Do slovníku řadíme jako bohemisty obrozenské a starší doby i ty, kteří byli jen spoluautory gramatiky češtiny či autory (spoluautory) slovníku překladového, kdy jedním z jazyků byla čeština.

Ve stávající etapě sestavování slovníku jsou zpracováváni většinou bohemisté, kteří převážnou část svého života trávili na území dnešního Česka a/nebo jejichž mateřštinou je čeština. Ostatní bohemisté budou zpracováváni v následujících letech.

3. Při volbě způsobu tvorby a fungování budoucího užívání slovníku nás inspiroval příspěvek Mathieu Mangeota a Kyoko Kurody³, který byl publikován ve sborníku z pařížské konference věnované teorii smysl – text. Cílem těchto autorů je vybudovat mnohojazyčný slovník (pro angličtinu, francouzštinu, španělštinu, malajštinu, laoštinu, thajštinu a vietnamštinu) za pomoci dobrovolných přispěvatelů na internetu. Mikrostruktura jejich slovníkového hesla je založena na teorii smysl-text Igora Mel'čuka. Autoři zveřejnili první část svého slovníku na internetu, kde je přístupný veřejnosti. Čtenáře - návštěvníky webových stránek vyzvali, aby na určených diskusních webových stránkách zveřejňovali svoje názory a korekce, eventuálně zpracovali nová hesla. Specialisté v jistém časovém intervalu tyto diskusní stránky studují a návrhy eventuálně začleňují do svého mnohojazyčného slovníku. Pro slovník osobností lingvistické bohemistiky jsme tedy zvolily podobnou interaktivní cestu, která bude popsána níže a která je umožněna existencí internetu.

4. Při volbě struktury slovníkového hesla jsme se inspirovaly řešením použitým v již existujících a osvědčených příručkách podobného zaměření, především v Bibliografii české lingvistiky⁴ a Lexikonu české literatury.⁵

První sondou byla diplomová práce Mileny Kulveitové,⁶ která zpracovala 54 hesel českých bohemistů, jejichž hlavní tvůrčí období spadá do meziválečného období. Její hesla byla umístěna na webových stránkách katedry českého jazyka UK PedF. Od 1. června 2004 jsou

---

² V dalším textu užíváme místo pojmenování „osobnost lingvistické bohemistiky“ jednoduché pojmenování „bohemista“.

³ M. M a n g e o t – K. K u r o d a, *Divergences interlinguistiques dans le dictionnaire multilingue PAPILLON*, in: First International Conference on Meaning-Text Theory, vyd. S. Kahane – A. Nasr, Paris 2003, 33-42

⁴ *Bibliografie české lingvistiky* - vychází péčí různých autorů a s několika přestávkami od r. 1930

⁵ V. F o r s t a kol., *Lexikon české literatury 1-3/II. (A-Ř)*. Academia, Praha 1985-2000

⁶ M. K u l v e i t o v á, *Slovník českých lingvistů*, diplomová práce. UK PedF, Praha 2003

tato hesla sloučena s hesly nově zpracovanými studenty a na webových stránkách se nacházejí na adrese (<http://www.pedf.cuni.cz/kcj/>) ve složce *Slovník osobností lingvistické bohemistiky*
> *Aktuální podoba slovníku osobností lingvistické bohemistiky*.

Záhlaví hesla tvoří tučně vytištěné příjmení a křestní jméno (jména) bohemisty. Bohemisté jsou řazeni abecedně podle svého příjmení a event. křestního jména. Následuje závorka obsahující datum a místo narození, popř. úmrtí. Ve *výkladové pasáži* se nacházejí bližší specifikace bohemistovy profesní činnosti (dialektolog, fonetik, ...) a vybrané životopisné údaje. Zde hrála výraznou roli pečlivost jednotlivých zpracovatelů - studentů, protože rozsah a výběr dat byl ponechán zcela na jejich volbě. Za značkou Bibl.:, která uvozuje přehled bohemistova díla, následují *bibliografické údaje* jeho publikací. Jsou řazeny do čtyř skupin, nejprve monografie, jejichž je bohemista jediným autorem, dále články publikované v časopisech či sbornících, poté kolektivní monografie, u nichž je bohemista jedním z max. pěti autorů, popř. redaktorů a na závěr překlady významných cizojazyčných lingvistických děl. V rámci každé z těchto skupin publikací jsou díla uváděna v chronologickém pořadí podle data prvního vydání (event. u vícedílné publikace podle roku prvního vydání prvního dílu). Další část hesla, oddělenou nápisem Liter.:, tvoří chronologicky řazené údaje o *textech věnovaných danému bohemistovi*. Heslo je ukončeno zkratkou křestního jména a příjmením zpracovatele.

Bylo by jistě možné, aby slovník obdobného typu sestavoval tým zkušených lingvistů. Ti by se jistě dokázali striktně přidržovat stanovené strategie, v problematice by se dobře orientovali, slovník by budovali systematicky. Potřebovali by však finanční podporu svých aktivit. Touto cestou se ubírají slovenští lingvisté, kteří v současnosti mají k dispozici imponantní prozatím čtyřdílnou publikaci Ladislava Dvonče *Slovenskí jazykovedci*. (Jednotlivé díly mají následující počet stran: 1388, 698, 728, 713.) První díl (1925 – 1975) vyšel r. 1987, čtvrtý díl (1996 – 2000) roku 2003 s podtitulem *Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov*. Tyto rozsáhlé svazky jsou vydávány nakladatelstvím SAV VEDA v Bratislavě. Materiály pro ně jsou připravovány pracovníky Ústavu slovenského jazyka SAV, texty vztahující se k žijícím slovakistům jsou těmto slovakistům zasílány ke korekci. Pokud slovakista uvedený v některém z předcházejících dílů stále žije a tvoří, jeho životopisné údaje se v každém svazku opakují a eventuálně rozšiřují. Pokud je v letech zahrnutých do bibliografického svazku publikován medailon již zemřelého slovakisty, jsou zopakována jeho životopisná data a k nim jsou připojeny bibliografické údaje medailonu.

My jsme se vydaly jinou cestou. Tvorbu slovníku jsme začaly v jistém smyslu chaotickým výběrem bohemistů. Každý z devadesáti studentů učitelství českého jazyka, kteří se ve školním roce 2003/04 zapsali do kurzu *základy obecné jazykovědy*, měl za úkol zpracovat hesla dvou bohemistů v souladu s předem stanovenou strukturou hesla, která byla zveřejněna na webových stránkách katedry. Do abecedně rozčleněné tabulky zapisovali jména zvolených bohemistů, takže každý student měl kontrolu, že stejného bohemistu nezvolil už někdo před ním. Svá hesla zasílali na naši emailovou adresu jako přílohu, tedy v elektronické podobě. Všem patří náš dík. K 1. 3. 2004 sestavili celkem 178 hesel. Editorky pak hesla kontrolovaly a eventuálně upravovaly, přemístily je do vlastního slovníku a do rejstříku zavedly jméno bohemisty, které hypertextově spojily s příslušným heslem ve slovníku.

5. Popsaný způsob práce zapříčinil, že podoba slovníku, která se objevila na našich webových stránkách k 1. 6. 2004, je nevyvážená v několikerém smyslu. Každý student řešil úkol v souladu se svým přístupem k jiným studijním úkolům, takže některá hesla jsou zpracována pečlivěji, detailněji, přinášejí více informací, což nemusí být v souladu s celkovým přínosem příslušného bohemisty (např. hesla zpracovaná v diplomové práci M. Kulveitové jsou vyváženější.) Chaotický výběr bohemistů způsobil, že mnoho významných bohemistů minulosti a současnosti není v současné podobě slovníku dosud zpracováno. Navíc výběr současných bohemistů je poněkud pragocentrický: jména většiny současných pražských bohemistů studenti znají, vědí, kde tito bohemisté pracují, setkali se s nimi, nebo dokonce tvořili celé heslo ve spolupráci s nimi. Studenti zpracovávající hesla nemají takový rozhled v bohemistice, aby při výběru citovaných textů mohli přihlížet k jejich závažnosti. Ta i ona nevyváženost bude v dalším průběhu tvorby slovníku editory postupně odstraňována.

Idea dalšího rozvoje projektu interaktivního sestavování slovníku osobností lingvistické bohemistiky je následující: Od 1. června 2004 je na webových stránkách katedry českého jazyka (<http://www.pedf.cuni.cz/kcj/>) zveřejněna složka *SLOVNÍK OSOBNOSTÍ LINGVISTICKÉ BOHEMISTIKY*. (Realizaci na webových stránkách zabezpečuje doktorandka katedry českého jazyka Lucie Heclová.) Složka je tvořena následujícími částmi:

1. Historie vzniku slovníku.
2. Struktura slovníkového hesla.
3. Seznam užitých zkratek
4. Slovník osobností lingvistické bohemistiky, začínající rejstříkem spojeným hypertextově s příslušným heslem ve slovníku.

5. Seznam osobností lingvistické bohemistiky, jejichž hesla budou zpracována ve školním roce 2004/05 a 2005/06. Seznam je průběžně aktualizován.
6. Diskusní stránky slovníku.

Prvních pět částí bude moci návštěvník pouze prohlížet. Na diskusních stránkách může navrhnout další bohemisty, kteří by měli být zpracováni pro slovník, může upozorňovat na chyby a nedostatky zveřejněných hesel, navrhnout další publikace bohemistů, které by měly být u příslušného bohemisty uvedeny, další zajímavé životopisné údaje, informace o dalších medailonech věnovaných příslušnému bohemistovi, bude moci sám zpracovat hesla vybraných bohemistů. Editorky slovníku budou pravidelně odpovídat diskutujícím, budou analyzovat jejich náměty a v nejkratší možné době je budou realizovat. Pokud někdo na diskusní stránku umístí zpracované heslo dalšího bohemisty, bude do slovníku umístěno s jeho jménem. Pokud navrhne úpravy svého vlastního hesla, budou rovněž realizovány. Studenti učitelství českého jazyka a literatury na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, kteří se ve školním roce 2004/05 a 2005/06 zapíší do kurzu *základy obecné jazykovědy*, budou v rozvíjení a obohacování slovníku pokračovat.

6. Předpokládáme, že přibližně po dvou letech interaktivní tvorby slovníku osobností lingvistické bohemistiky bude možno slovník připravit k vydání na CD, eventuálně k vydání knižnímu. Do té doby však již bude neúplný slovník přístupný lingvistické veřejnosti i dalším zájemcům, např. z řad studentů bohemistiky i humanitních gymnázií. Může jim sloužit k základní orientaci v lingvistické bohemistice i k eventuálnímu získávání bibliografických údajů potřebných při citaci v jejich vlastních publikacích.